

Hoogbergen heeft een interessant boek geschreven en de Engelse vertaling geeft buitenlanders de mogelijkheid om te constateren, dat de studie van de Surinaamse marrons in Nederland in goede handen blijft. Het grote aantal interessante publikaties over deze weglopers mag ons echter niet doen vergeten, dat de overgrote meerderheid van de slaven in Suriname niet wegliep. Ook na de afschaffing van de slavernij zagen de ex-plantageslaven de Surinaamse marrongemeenschappen niet als een voorbeeld, dat tot navolging noodde. Vormt de zwakke marroneconomie daarvoor een verklaring? Wellicht dat de auteur ons een volgende keer kan inlichten over de landbouw en de overige economische activiteiten van de Boni. Met dit boek is daarvoor een goede basis gelegd.

P. C. Emmer

H. Righart, ed., *De zachte kant van de politiek. Opstellen over politieke cultuur* ('s-Gravenhage: SDU Uitgeverij, 1990, 170 blz., f36,50, ISBN 90 12 06858 4).

Er zijn talloze manieren om over het politieke bestel van een land te schrijven. Men kan de verbinding tussen internationale ontwikkelingen en nationale politiek centraal stellen; men kan de politiek beschrijven in termen van institutionele en bestuurlijke structuren; men kan de politiek opvatten als afspiegeling van een strijd tussen belangengroepen of sociaal-economische klassen. Het is echter ook mogelijk om een politiek bestel als een vorm van cultuur te interpreteren. Deze laatste benadering, ook bekend als de bestudering van de politieke cultuur, geniet tegenwoordig internationaal groot aanzien. Het is dan ook met niet geringe verwachtingen dat de lezer deze door Nederlandse auteurs geschreven bundel over het thema politieke cultuur openslaat. Teleurstelling over het gebodene krijgt echter helaas spoedig de overhand.

De problemen beginnen eigenlijk al met het voorwoord van Righart en de titel van de bundel. De term 'de zachte kant van de politiek' suggereert ten onrechte dat er een scherp onderscheid kan worden gemaakt tussen enerzijds 'harde' politieke zaken als verkiezingen en partijen en anderzijds 'zachte' politieke onderwerpen als normen en waarden. Politiek en politieke cultuur zouden, zo wordt hier verondersteld, twee duidelijk verschillende dingen zijn. Maar dit onderscheid is nu juist datgene wat de laatste jaren ter discussie staat. Voor veel moderne onderzoekers immers — en dat is het wezenlijk nieuwe van recente politiek-culturele benaderingen — omvat het begrip politieke cultuur de hele politiek. Dat men in een bepaald land periodiek naar de stembus gaat of een parlement heeft behoort niet minder tot de politieke cultuur dan de symbolen waarin bepaalde politieke opvattingen worden uitgedrukt of het vocabulaire waarin men over de politiek spreekt. Het onderscheid tussen zacht en hard is daarom weinig zinvol.

Righarts beperkte opvatting van politieke cultuur domineert ook zijn min of meer programmatische bijdrage over politieke geschiedenis en politieke cultuur, een bewerking van zijn inaugurele rede. De auteur begint met uiteen te zetten dat politieke geschiedenis lange tijd is ondergewaardeerd, om vervolgens de bestudering van politieke cultuur als redmiddel voor deze kwijnende tak van historiografie aan te bevelen. Nu is het natuurlijk juist dat de geschiedenis de afgelopen decennia met tal van nieuwe onderzoeksterreinen is verrijkt. Ook is het juist dat in bepaalde Franse historische kringen over de politiek, een terrein dat op basis van een dubieuze niveau-metaforiek tot het efemere evenementiële niveau werd gerekend, soms met enige laatdunkendheid werd gesproken. Of de serieuze politieke geschiedenis daar ernstig onder heeft geleden mag echter worden betwijfeld. Men denke slechts, om enkele willekeurige voorbeelden te noemen, aan het werk van G. R. Elton of E. H. Kossmann. Righart meent echter dat slechts

de bestudering van de politieke cultuur de politieke geschiedenis kan redden. De ironie wil dat hij om dit aannemelijk te maken het begrippenapparaat van de door hem scherp gekritiseerde *Annales*-historici toepast. Onder de 'beweeglijke bovenlaag' van politieke evenementen bevindt zich de 'trage onderstroom', de *histoire quasi immobile* van de politieke cultuur. Het politieke systeem en de politieke cultuur zijn onderscheiden 'aardlagen'. Soms, zoals bijvoorbeeld in Nederland in 1853, komt het politieke systeem met de politieke cultuur in botsing. Zou men echter niet beter kunnen zeggen dat in 1853 twee verschillende concepties van politieke ordening tegenover elkaar kwamen te staan en dat er sprake was van spanning binnen de politieke cultuur in plaats van tussen de politiek en de politieke cultuur? Dat politieke cultuur zich per definitie traag ontwikkelt lijkt overigens, in het licht van recente studies naar bijvoorbeeld de Franse revolutie en de patriottentijd, ook een bewering die voor tegenspraak vatbaar is.

Righart is echter niet de enige auteur in deze bundel. Naast zijn bijdrage bevat het theoretische gedeelte overzichten van het politicologische en het antropologische begrip politieke cultuur en een heldere beschouwing van G. O. van de Klashorst over de invloed van de *linguistic turn* op de analyse van de politieke cultuur. Van enige consensus tussen de auteurs van deze theoretische opstellen is geen sprake. De overige bijdragen, verdeeld in twee secties, zijn naar men mag aannemen bedoeld om de door de bestudering van politieke cultuur teweeggebrachte wetenschappelijke vernieuwing te illustreren. In de sectie gewijd aan vijandbeelden vindt men drie degelijke doch tamelijk traditionele artikelen over antipapisme, antisemitisme en antimaoïssme in het negentiende-eeuwse Nederland. De daarop volgende sectie over politieke rituelen en symbolen vertoont volstrekt geen interne samenhang. Na een moeizame worsteling met een in jargon geschreven theoretische beschouwing die in het eerste deel van het boek had thuisgehoord wordt de lezer vergast op een betoog over politiek ritueel in het moderne Marokko en Jordanië. Tot slot is er nog een weinig analytisch opstel over de architectuur en inrichting van parlamentsgebouwen. Het is bijzonder merkwaardig dat aan het meest centrale aspect van het moderne onderzoek naar politieke culturen, de bestudering van politieke talen en concepten, na de theoretische stukken geen enkele aandacht meer wordt besteed.

Het zal inmiddels voldoende duidelijk zijn dat deze bundel geen duidelijk geformuleerde theorie over politieke cultuur bevat en lijdt aan rommeligheid en willekeur waar het de voor nadere bestudering uitgezochte onderwerpen betreft. Dat iemand door dit alles tot de door Righart terecht aangeprezen interdisciplinaire samenwerking zal worden geïnspireerd of aangemoedigd lijkt dan ook uiterst onwaarschijnlijk.

W. R. E. Velema

Th. J. A. Terlouw, *De opkomst van het heilgymnastisch beroep in Nederland in de 19e eeuw. Over zeldzame amfibieën in een kikkerland* (Dissertatie VU 1991; Rotterdam: Erasmus Publishing, 1991, 462 blz., f59,50, ISBN 90 5235 0183).

Breed inventariserend en descriptief is de terechte kwalificatie, die de auteur zelve zijn boek schenkt. Zijn vraagstelling en ordeningswijze stoelen ten dele op het beroepsociologisch werk van Berger, Luckmann, Mok en Van der Krogt, en introduceert de vertrouwde begrippen 'differentiatie' van activiteiten, 'institutionalisering' en 'legitimering' als zijn methodische richtlijnen. Enkele groepen actoren zijn voor deze studie van speciaal belang: de grote, heterogene groep van pedagogen en geïnteresseerden in (lichamelijke) opvoeding zoals